

Š T Ú D I E

FORMY KOMUNIKÁCIE POLITICKÝCH ELÍT V STREDOVEKEJ STREDNEJ EURÓPE (UHORSKO, RAKÚSKO, ČESKÉ KRAJINY, 1250 – 1350)

DUŠAN ZUPKA

ZUPKA, Dušan. Forms of communication of the political elites in medieval Central Europe (Hungary, Austria and the Czech Lands, 1250–1350). *Historický časopis*, 2018, 66, 3, pp. 385-408, Bratislava.

The aim of this article is to give an account of the ritualized ways of communication of the ruling communities of the high and later Middle Ages in the Central European region. It focuses on the neighbouring realms of Bohemia, Hungary and Austria in the thirteenth and fourteenth centuries (c. 1250 – c. 1350). It argues that the ruling communities were formed from diverse political groups, most prominently represented by the ruler and his entourage (dynasty, court) on the one hand and the elites (both lay and spiritual) on the other. The rule (lordship) over a particular realm was a mixture of co-operation, competition and compromise between these groups. Secondly, these political communities therefore felt the constant need for public representation of their status, rank and symbolic role within the society. Effective ways to express belonging to a political group included a range of symbols, gestures and specific rhetoric.

Key words: Communication. Ruling elites. Power. Central Europe. Rituals.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2018.66.3.1>

V tomto príspevku by sme chceli predstaviť nový výklad foriem komunikácie a reprezentácie politických elít vo vrcholnom stredoveku v stredoeurópskom regióne. Zameriame sa pritom na územia Uhorska, Rakúska, Čiech a Moravy v 13. a 14. storočí (približne medzi rokmi 1250 a 1350). Pri našom uchopení témy je potrebné aplikovať viacero interdisciplinárnych prístupov k problematike a predostrieť, prirodzene, aj porovnávajúcu sondu do pramenného materiálu zo spomenutých troch území.¹ Tento prístup vychádza z dvoch základných premís.

---

1 Ku konceptu a metodológii tohto príspevku pozri Pohl, Walter. Introduction: Meanings of

Prvou je presvedčenie, že vládnuce elity boli v skutočnosti rozmanitými politickými skupinami, reprezentované na jednej strane predovšetkým panovníkom a jeho fyzicky, spoločensky i hierarchicky najbližším okolím (vládnuca dynastia, dvor) a miestnymi elitami (duchovnými i laickými) na strane druhej. Tieto skupiny mali svoje špecifické vlastnosti, štruktúru a predovšetkým aj vlastné praktiky prezentovania svojej vzájomnosti, výlučnosti a solidarity.² Vláda a výkon moci v každom dotknutom panstve tak boli symbiózou spolupráce, súperenia a kompromisov medzi týmito skupinami.

Druhou premisou je poznatok, že politické elity potrebovali verejne neustále prezentovať svoj status, postavenie a symbolickú úlohu v rámci stredovekej spoločnosti. Efektívnym spôsobom ako vyjadriť príslušnosť k určitej politickej skupine, ako prezentovať vytvorenie spoločenského puta, alebo ako komunikovať predstavu o takomto spoločenstve, bolo použitie širokej škály symbolov, gest a špecifickej rétoriky.³

Zameranie sa na formy komunikácie a ritualizovanej prezentácie politických skupín nám umožní poskytnúť odpovede na tri základne výskumné otázky:

Áká bola podstata a zmysel rituálov a symbolov, ktoré reflektovali a reprezentovali vladárske stratégie politických skupín? Akú úlohu hrali tieto skupiny pri vykonávaní moci, a to vrátane procesu rozhodovania, radenia panovníkovi a spoločného výkonu moci? Aké mocenské stratégie boli použité počas neustálych dynastických konfliktov, nástupníckych kríz a snáh o legitimizáciu moci?

Community across Medieval Eurasia. In HOVDEN, Eirik – LUTTER, Christina – POHL, Walter (eds.). *Meanings of Community Across Medieval Eurasia. Comparative Approaches*. Leiden; Boston: Brill, 2016, s. 1-23. ISBN 9789004311978; LUTTER, Christina. Comparative Approaches to Visions of Community. In *History and Anthropology*, 2015, roč. 26, č. 1, s. 129-143. ISSN 0275-7206; OEXLE, Otto Gerhard – HÜLSEN-ESCH, Andrea von (eds.). *Die Repräsentation der Gruppen. Texte – Bilder – Objekte*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998. ISBN 9783525354568; LAKE, Justin. Current Approaches to Medieval Historiography. In *History Compass*, 2015, roč. 13, č. 3, s. 89-109. ISSN 1478-0542.

- 2 LUTTER, Christina. Social groups, personal relations, and the making of communities in medieval vita monastica. In ROGGE, Jörg (ed.). *Making Sense as a Cultural Practice. Historical Perspectives*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2013, s. 45-61. ISBN 9783837625318; JUSSEN, Bernhard. Erforschung des Mittelalters als Erforschung von Gruppen. Über einen Perspektivenwechsel in der deutschen Mediävistik. In *Sozialwissenschaftliche Informationen*, 1992, roč. 21, č. 3, s. 202-209; WEILER, Björn. The Tales of the First Kings and the Culture of Kingship in the West (1050–1200). In *Viator*, 2015, roč. 46, č. 2, s. 101-127.
- 3 SCHMITT, Oliver. Addressing Community in Late Medieval Dalmatia. In HOVDEN – LUTTER – POHL, ref. 1, s. 125-126; STOLLBERG-RILINGER, Barbara – NEU, Tim – BRAUNER, Christina (eds.). *Alles nur symbolisch? Bilanz und Perspektiven der Erforschung symbolischer Kommunikation*. Köln: Böhlau, 2013; KERTZER, David I. *Ritual, Politics and Power*. New Haven: Yale University Press, 1988; WILENTZ, Sean (ed.). *Rites of Power. Symbolism, Ritual, and Politics Since the Middle Ages*. Philadelphia: Pennsylvania University Press, 1985.

Stredoeurópske paralely

Vzájomné vzťahy a význam vládnucich elít v dobovej spoločnosti, vyjadrené v ritualizovanej komunikácii, sa pokúsime demonštrovať na základe komparácie pramenného materiálu z Uhorska, Českých krajín a Rakúska.⁴ K takto definovanému predmetu výskumu nás viedlo viacero dôvodov. Jedným z nich bolo presvedčenie, že spomínané vzťahy vo všetkých troch krajinách prešli zásadnými zmenami v 13. a 14. storočí. Spôsobené to bolo do veľkej miery tým, že vo všetkých troch monarchiách vymreli „domáce“ dynastie: v Rakúsku v roku 1246 Babenbergovci, v Uhorsku roku 1301 Arpádovci a v Českých krajinách v roku 1306 Přemyslovci.⁵ Upevnenie moci a stabilizácia postavenia nových panovníkov a ich dynastií (Habsburgovcov, Anjouovcov a Luxemburgovcov) v rámci ich nových kráľovstiev, resp. vojvodstva, so sebou prinieslo zdĺhavé konflikty a rokovania s miestnymi šľachtickými elitami, dvorom, ako aj s cirkevnými a mestskými komunitami. V tomto procese vznikli nové politicky vplyvné skupiny, vytvorili sa nové spojenectvá a presadili sa inovatívne mocenské stratégie. Aj v týchto prípadoch hrali rituály a ritualizovaná komunikácia týchto skupín významnú úlohu. Pozrime sa na ich logiku, formu a priebeh na príkladoch zo všetkých troch dotknutých regiónov.

Aj geografické ohraničenie štúdie bolo dané praktickými dôvodmi. Koncept strednej (či stredovýchodnej) Európy patrí k dlho študovaným, no stále kontroverzným témam historiografie. V ostatných desaťročiach v medievalistike síce prevládalo poňatie tzv. *Ostmitteleuropa*⁶, ktorej jadrom boli česká, poľská a uhorská monarchia. Podobne sa región chápe v užšom zmysle aj v anglofónnej literatúre, kde sa však používa označenie stredná Európa (*Central Europe*)⁷. Ten istý pojem však často reprezentuje oveľa väčšiu časť nášho kontinentu, keď okrem jadra pozostávajúceho z Českých krajín, Uhorska a Poľska zahŕňa aj úze-

-
- 4 V miestnych prameňoch vystupujú pod rozmanitými označeniami ako *communitas ipsarum terrarum* v *Hausordnung* z roku 1283 alebo ako *die gemain der landschaft* v listine vydané rakúskym vojvodom Albertom III. v roku 1373. Por. HÖDL, Günther. *Habsburg und Österreich 1273–1493*. Wien; Köln; Graz: Böhlau, 1988, najmä s. 13-14. Približne medzi rokmi 1280 – 1382 sa postupne udomácnujú aj v uhorských, českých a poľských prameňoch. Por. GAWLAS, Slawomir. *Möglichkeiten und Methoden herrschaftlicher Politik im östlichen Europa im 14. Jahrhundert*. In LÖWENER, Marc (ed.). *Die „Blüte“ der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert*. Wiesbaden: Harrassowitz, 2004, s. 262. ISBN 3447047976.
- 5 JOHNSON, Lonnie R. *Central Europe: Enemies, Neighbours, Friends*. 3. vyd. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 30-35. ISBN 9780195386646.
- 6 LÜBKE, Christian. *Mitteleuropa, Ostmitteleuropa, östliches Europa: Wahrnehmung und frühe Strukturen eines Raumes*. In LÖWENER, ref. 4, s. 15-43.
- 7 BEREND, Nora – URBAŃCZYK, Przemyslaw – WISZEWSKI, Przemyslaw (eds.). *Central Europe in the High Middle Ages. Bohemia, Hungary and Poland, c.900–c.1300*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, namä s. 1-39. ISBN 9780521781565.

mia moderného Nemecka, Rakúska, Slovinska a Chorvátska.⁸ Takto definovaný región obohatený navyše o časti Balkánu a východnej Európy zase iní autori zaraďujú pod pojem stredovýchodná Európa (*East-Central Europe*).⁹ Úlohou predloženej štúdie nie je priniesť ďalšiu definíciu strednej či stredovýchodnej Európy. Pre potreby skúmania foriem komunikácie stredovekých elít bolo potrebné ohraničiť pole výskumu na región umožňujúci čo najväčšiu možnú mieru komparácie.

K zameraniu sa na rakúske, uhorské, české a moravské politické elity nás viedol v neposlednom rade aj počet a charakter dochovaných naračných a diplomatických prameňov. Vzťahy medzi Uhorskom, Rakúskom a Českými krajinami boli v 13. a 14. storočí veľmi úzko prepojené a všetky tri krajiny často hrali významnú úlohu v politickom vývoji ostatných zmienených území (napríklad súboj českých a uhorských panovníkov o rakúske dedičstvo či snaha Přemyslovcov o získanie vlády v Uhorsku po vymretí arpádovskej dynastie). To malo za následok, že udalosti zo všetkých týchto krajín boli zaznamenané podobným spôsobom v porovnateľných regionálnych prameňoch.

Pre Rakúske krajiny sme dobre informovaný v diele *Liber certarum historiarum* napísanom admontským opátom Jánom z Viktringu (cca 1270 – 1345/1347). Dielo, napísané v rokoch 1340 – 1343 a zahŕňajúce obdobie rokov 715 – 1343, podáva podrobný obraz udalostí v stredoeurópskom regióne v nami skúmanom období, teda v druhej polovici 13. a v prvej polovici 14. storočia. Autor sa okrem domácich pomerov často vyjadroval aj k udalostiam v Čechách, na Morave a v Uhorsku.¹⁰ Ďalším prínosným prameňom je rýmovaná kronika Otakara Štajerského (cca 1265 – cca 1318/1322). Takzvaná *Štajerská* (či *Rakúska*) *rýmovaná kronika* obsahuje viacero detailov a informácií k uhorským a českým dejinám, ktoré sa v žiadnom inom dobovom prameni nezachovali.¹¹

Pre České krajiny je ťažiskovým prameňom kronika, ktorú medzi rokmi 1301 – 1339 napísali cisterciatskí opáti Oto Durínsky († 1314) a Peter Žitavský (1260/1270 – 1339) v zbraslavskom kláštore. *Zbraslavská kronika* (*Chronicon Aulae Regiae*) je jedinečným naračným prameňom k udalostiam posledných rokov vlády Přemyslovcov, ako aj k začiatku vlády luxemburskej dynastie. Kronika sledujúca obdobie medzi rokmi 1253 a 1338 bola síce zamýšľaná ako dielo oslavujúce vládu posledných Přemyslovcov, vo svojej konečnej podobe však podáva

8 JOHNSON, ref. 5, s. 3-12.

9 CURTA, Florin (ed.). *East Central and Eastern Europe in the Early Middle Ages*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2005, s. 1-38.

10 Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum. In SCHNEIDER, Fedor (ed.). *MGH Script. rer. Germ. 36*. Hannover; Leipzig, 1909–1910.

11 Ottokars Österreichische Reimchronik. In SEEMÜLLER, Joseph (ed.). *MGH Dt. Chron., 5/1.2*. Hannover, 1890–1893.

plastický obraz spoločenského a politického vývoja nielen v českom prostredí, ale rovnako aj v susednom rakúskom a uhorskom panstve.¹² Obdobie vlády luxemburských panovníkov je navyše veľmi dobre zachytené v dielach viacerých dvorských kronikárov prvej polovice 14. storočia (Přibík Pulkava z Radenína /†1380/, Beneš Krabice z Weitmile /†1375/).¹³

V prípade Uhorska je situácia s prameňmi oveľa zložitejšia, keďže sa nedochovalo žiadne dielo porovnateľné so *Zbraslavskou kronikou* alebo s *Liber certarum historiarum*. Pre 14. storočie sme odkázaní predovšetkým na údaje, ktoré poskytuje takzvaná *Kronikárska kompozícia 14. storočia* napísaná na anjouovskom dvore po roku 1350 (pozostávajúca z dvoch hlavných vetiev, takzvanej *Viedenskej obrázkovej kroniky* a *Budínskej kroniky*).¹⁴ Komplementárne informácie, najmä k vláde Ľudovíta Veľkého, poskytuje takzvaná *Dubnická kronika*, ktorá obsahuje kratšie historické diela (*Kronika anonymného minoritu* či *Kronika Jána zo Šarišských Sokoloviec*).¹⁵ Dôležitým zdrojom k 13. storočiu, najmä k práve sa formujúcej idey spoločenstva kráľovstva (*communitas regni*) je *Kronika Šimona z Kézy* (napísaná medzi 1282 a 1285). Ďalším zdrojom informácií ku všetkým trom krajinám bol zachovaný diplomatický materiál, ktorý sme využili na ozrejenie sporných či menej reflektovaných otázok.

Čechy a Morava

V Českých krajinách mala myšlienka politickej „obce“ (*communitas regni*) dlhú tradíciu a bola známa už od raného stredoveku. Od počiatku českej „štátnosti“ ju tvorili dve hlavné zložky. Prvou bolo knieža a vláduca dynastia, ktorá si privlastnila meno prvého, mytologického kniežata Čechov, Přemysla. Druhá zložka pozostávala zo slobodných bojovníkov, ktorí sa postupne stávali majiteľmi pozemkov a „úradníkmi“ lojálnymi kniežat'u. Jednota a komplementárnosť týchto dvoch častí spoločnosti bola rozhodujúca, pretože spoločne tvorili podstatu českého panstva – takzvaný *mír* (mier, *pax* a *ordo*). Podľa dobových prameňov boli pokusy přemyslovských panovníkov o vyslobodenie sa z tohto zväzku (získaním kráľovskej koruny z Božej milosti a z rúk rímskeho cisára) vnímané

12 Chronicon Aulae regiae. Petra Žitavského kronika zbraslavská. In *Fontes Rerum Bohemicarum 4*. Ed. Josef Emler. Praha 1884.

13 Kronika Přibíka Pulkavy z Radenína. In EMLER, Josef – GEBAUER, Jan (edas.). FRB V. Praha 1893; Cronica ecclesiae Pragensis Benessii Krabice de Weitmile. In EMLER, Josef (ed.). FRB IV. Praha 1884.

14 Chronici Hungarici compositio saeculi XIV. DOMANOVSKY, Alexander (ed.). Budapest: Academia Litter. Hungarica, 1937.

15 *Chronicon Dubnicense. Historiae Hungaricae fontes domestici III*. Ed. Matyás Florián. Quinque-Ecclesiis, 1884; *Kronika uhorských kráľov zvaná Dubnická*. Ed. Július Sopko. Budmerice: RAK, 2004.

ako neprirodzené porušenie pravidiel politického života.¹⁶ V 11. a 12. storočí sa objavila nová idea, podľa ktorej celá obec patrila svojmu nebeskému patrónovi a večnému vládcovi – sv. Václavovi. Táto predstava bola oficiálne vyjadrená na minciach nesúcich nápis: „*pax Sancti Wenceslai in manu NN*“.¹⁷

Túto tradičnú schému dnes česká historiografia koriguje predovšetkým ohľadne významu „obce Čechov“. Táto obec slobodných predákov figurovala od počiatkov českých dejín ako neoddeliteľná zložka vecí verejných. Všetky dôležité záležitosti spravoval predovšetkým pražský dvor a následne snem Čechov. Tomu predsedal český knieža a hlavné slovo si na ňom podržali krajinskí starší. Práve títo boli totiž nositeľmi ideového konceptu přemyslovského kniežatstva, pretože to boli oni, kto uzavrel zmluvu s bájnym Přemyslom Oráčom.¹⁸ Spoločný snem (*commune colloquium*) bol miestom, kde sa rozhodovalo o životne dôležitých otázkach vrátane voľby kniežaťa, prisah vernosti či rozhodnutí o vojne a mieri. Starších predákov a knieža tak spájalo tradične odovzdávané vedomie, že práve tieto „snemy Čechov“ sú pilierom ústavných štruktúr kniežacích Čiech.¹⁹

V neskoršej dobe sa objavilo aj domáce české pomenovanie vládnuceho spoločenstva obec. Priniesol ho vo svojej kronike zo 14. storočia tzv. Dalimil.²⁰ Kronikár podáva vlastnú víziu *communitas regni* a na jej označenie používa výrazy *obec*, *jazyk* a *země*. Z toho vyplýva, že svoju predstavu vládnucich elít autor definoval geografickými a etnickými pojmami.²¹

Zmeny 13. storočia poznačili aj spoločenské a politické skupiny tradične označované ako šľachta (*nobilitas*) a tá sa začala vnútorne členiť. Do života

-
- 16 TŘEŠTÍK, Dušan. Počátky českého politického myšlení. In *Politické myšlení raného křesťanství a středověku*. Eds. Vilém Herold, Ivan Müller, Aleš Havlíček. Praha: Oikoymenth, 2011, s. 404-446. ISBN 9788072981694.
- 17 K tomu podrobne Antonín, Robert. *Ideální panovník českého středověku*. Praha: NLN, 2013, s. 148-149. ISBN 9788074222399.
- 18 WIHODA, Martin. *První česká království*. Praha: NLN, 2015, najmä s. 57-67. ISBN 9788074222788.
- 19 WIHODA, ref. 18, s. 66-67.
- 20 PEČIRKOVÁ, Jaroslava. Semantická analýza staročeského slova »obec«. In *Listy filologické*, 1974, roč. 97, s. 89-100; UHLÍŘ, Zdeněk. Pojem zemské obce v tzv. Kronice Dalimilově jako základní prvek její ideologie. In *Folia Historica Bohemica*, 1985, roč. 9, s. 7-28; ANTONÍN, Robert. Chronicon Aulae Regiae. Neúspěšný pokus o ustanovení oficiální paměti na poslední Přemyslovce. In *Memoria et damnatio memoriae ve středověku*. Eds. Martin Nodl, Piotr Wecowski. Praha: Filosofia, 2014, s. 91-107.
- 21 PAUK, Marcin. Der böhmische Adel im 13. Jahrhundert: Zwischen Herrschaftsbildung und Gemeinschaftsgefühl. In *Böhmen und seine Nachbarn in der Přemyslidenzeit*. Eds. Ivan Hlaváček, Alexander Patschovsky. Ostfildern: Thorbecke, 2011, s. 281-283; HLAVÁČEK, Ivan. Politische Integration der Böhmisches Krone unter den Luxemburgern. In *Fragen der politischen Integration im mittelalterlichen Europa*. Ed. Werner Maleczek. Ostfildern: Thorbecke, 2005, s. 325-374.

sa uviedli rozmanité rituály a symboly reprezentujúce ich status, vrátane napr. rytierskych turnajov, erbov a pod., pričom v českých pomeroch sa to udialo predovšetkým pod kultúrnymi a politickými vplyvmi prichádzajúcimi zo západu. Ďalšou z noviniiek, ktorá odrážala tieto zmeny, bolo zriadenie krajinského súdu (*zemský soud, colloquium generale*), ktorá slúžila týmto skupinám ako fórum pre výkon práva a spravodlivosti, ale zároveň aj pre vlastnú reprezentáciu a ako miesto pre presadzovanie vlastného vplyvu na vládu kniežat'a. Na druhej strane, kráľ Václav II. (1278 – 1305) zaviedol rituál spísomňovania prísah vernosti kráľovi, ktorý bol povinný pre vyššie postavených členov politickej obce. Tradičný mytologický *mír* (mier) sa zmenil a bol nahradený právom, ktoré bolo hľadané a vynášané na krajinskom súde.²²

Prvé spoločné vystúpenie práve sformovaných šľachtických skupín sa udialo v roku 1278 po smrti kráľa Přemysla Otakara II. (1253 – 1278), keď pôsobili ako najvplyvnejší hráči na politickej šachovnici počas neplnoletosti nástupníka trónu Václava II. Rozhodujúci moment nastal po smrti posledného Přemyslovca Václava III. (1305 – 1306) v roku 1306, keď celú správu kráľovstva riadila najvplyvnejšia časť šľachty zoskupená v spoločenstve zvanom *páni*.²³ Záujemcovia o uprázdnený český trón museli brať na vedomie silu a vplyv tejto skupiny, ak chceli dúfať v úspešné splnenie svojho cieľa.

Tieto zmeny zanechali výrazné stopy v dobových (naračných) prameňoch. Jedným z pretendentov na uvoľnený pražský trón bol Rudolf III. Habsburský (1306 – 1307), syn rímskeho kráľa Albrechta (1298 – 1308). Podľa dobových naračných prameňov (*Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum, Ottokars Österreichische Reimchronik*) sa podarilo Rudolfovi a Albrechtovi presvedčiť časť českej a moravskej šľachty, aby podporili ich kandidatúru počas stretnutia v Znojme roku 1307. Habsburgovci tvrdili, že dedenie v ženskej línii nie je v Českých krajinách legálne²⁴, a preto si Rudolf nevezal za manželku jednu z troch sestier Václava III., ale vdovu po zosnulom Václavovi II., poľskú kráľovnú Alžbetu/Richezu.²⁵ Následná znojemska ceremonía mala teda zdôrazniť skutočnosť, že česká kráľovská hodnosť je vazalským úradom udeľovaným rímskym cisárom. Preto Rudolf verejne odmietol kráľovskú hodnosť tým, že odložil vlajky reprezentujúce ju ako cisárske léno. Jeho otec Albrecht následne vrátil tieto vlajky nielen Rudolfovi, ale aj jeho okolostojacim bratom. Týmto aktom sa Albrecht pokúsil zmeniť nástupnícky poriadok v Čechách. V prípade

22 TŘEŠTÍK, ref. 16, s. 445. Odlišne sa k vývoju v trinástom storočí stavia JAN, Libor. *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 9-16 a 128-153, najmä s. 133-136. ISBN 80 210 24801.

23 HLAVÁČEK, ref. 21, s. 324n; BEREND – URBAŇCZYK – WISZEWSKI, ref. 7, s. 462-463.

24 *Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum*, ref. 10, s. 373-374.

25 *Chronicon Aulae Regiae*, Lib. I, cap. 85, ref. 12, s. 110.

Rudolfovej smrti sa mala vláda automaticky preniesť na jedného z jeho bratov. Českí a moravskí páni mali podľa spomínaných prameňov prisahať vernosť všetkým habsburským bratom prítomným v Znojme. Na záver boli vyhotovené a podpísané štyri listiny.²⁶ Jednu podpísali prítomní preláti, druhú českí páni, tretiu moravskí veľmoži a štvrtú predstavitelia miest. Ritualizované potvrdenie nových vládcov českých krajín bolo očividne výsledkom a symbolickým vyjadrením vzájomných vzťahov medzi vládnuou dynastiou a miestnymi politickými a spoločenskými elitami.²⁷

Ďalšími hráčmi na politickej šachovnici počas interregna boli vyššie spomenuté sestry Václava III. Anna, Alžbeta a Margaréta. Pri pokuse o zvrátenie nepriaznivého behu udalostí sa aj ony odhodlali k použitiu ritualizovaných prostriedkov. Podľa dvorského kronikára Karola IV. Přibíka Pulkavu z Radenína sa sestry postavili pred českých pánov, padli na kolena (*genuflexio*) a úpenlivo ich žiadali (*supplicatio*)²⁸, aby im neodníмали ich prirodzené dedičské práva. Keďže šľachtici už sľúbili svoju podporu Rudolfovi Habsburskému, nároky a žiadosti priemyslovských sestier ostali nevyčuté.²⁹

Celý zdĺhavý konflikt nakoniec skončil víťazstvom Jána Luxemburského (1310 – 1346), ktorý sa stal novým českým kráľom v roku 1310. V jeho prospech

-
- 26 K používaniu listín v rituáloch pozri ADAMSKA, Anna – MOSTERT, Marco. The ‚Violent Death‘ of Medieval Charters: Some Observations on the Symbolic Uses of Documents. In KRAS, Paweł et al. (ed.). *Ecclesia – cultura – potestas*. Kraków: Societas Vistulana, 2006, s. 699-709; WEBER, Christoph Friedrich – DARTMANN, Christoph. Rituale und Schriftlichkeit. In ALTHOFF, Gerd – STOLLBERG-RILINGER, Barbara (eds.). *Spektakel der Macht. Rituale im alten Europa 800–1800*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2008, s. 51-55.
- 27 „*der hantvest wurden viere: diu ein von allen den prelâten, die beidiu lant hâten, Bêheim und Merhærenlant, swie die wâren genant; sô was geschriben der beine von allen c herren gemeine unde von den suppan gar, die Bêheim hâte d sunderbâr; er lie ouch niht belîben, er hiez die dritten schriben von allen den hern, die dâ wâren gesezzen in Merhæren; der vierte brief und der leste wart gemachet veste von allen den steten, die beidiu lant heten.*“ Ottokars Österreichische Reimchronik. In MGH Dt. Chron., 5/1.2, ref. 11, s. 1181; K tomu podrobnejšie aj s prameňmi ANTONÍN, Robert. Probleme bei der Gründung einer neuen Dynastie. In MOŽDZIOCH, Sławomir – WISZEWSKI, Przemysław (eds.). *Consensus or Violence? Cohesive Forces in Early and High Medieval Societies (9th – 14th c.)*. Wrocław: Institute of History at the University of Wrocław, 2013, s. 193. ISBN 9788363760090.
- 28 K rituálom *editio* a *supplicatio* porovnaj ZUPKA, Dušan. Symbolické gestá pokory – podrobenie sa a suplikácia. Ritualizované formy riešenia sporov v arpádovskom Uhorsku (11. – 12. storočie). In *Historické štúdie. Medzi antikou a stredovekom. Acta historica Posoniensia XIII*. Bratislava: Katedra všeobecných dejín FiFUK, 2010, s. 88-103; v rano- a vrcholnostredovekom kontexte tiež KOZIOL, Geoffrey. *Begging Pardon and Favor: Ritual and Political Order in Early Medieval France*. Ithaca; London: Cornell University Press, 1992.
- 29 „*quod tres prefate sorores flexis genibus coram omnibus baronibus regni Boemie supplicaverunt...*“ Kronika Přibíka Pulkavy z Radenína. In FRB V, ref. 13, s. 187-188: Por. ANTONÍN, ref. 27, s. 196.

sa predtým rozhodla významná väčšina českých vládnucich skupín. Každopádne to je interpretácia udalostí, ktorú nám zanechal Beneš Krabice z Weitmile (Weitmühl). Podľa neho posolstvo smerujúce z Prahy do Luxemburska, ktoré prišlo pozvať Jána na český trón, bolo misiou veľkej väčšiny vládnuceho spoločenstva, vrátane pánov, prelátov, veľmožov a mešťanov. Čím reprezentatívnejšie toto posolstvo vyzeralo, tým legitímnejšie bolo v očiach Jánových súčasníkov.³⁰

Celá záležitosť sa však skomplikovala, keďže nový kráľ nebol ochotný tráviť v Prahe veľa času. Krajiny sv. Václava preňho znamenali predovšetkým zdroj bohatstva na financovanie nákladnej zahraničnej politiky. Preto medzi Jánom a miestnymi politickými elitami dochádzalo k opakovaným sporom. Na Veľkú noc roku 1318 došlo v Domažliciach k verejnému zmiereniu medzi kráľom Jánom a českými predákmi (*maiores Boemie*) prostredníctvom cisára Ľudovíta Bavorského (1314 – 1347). Všetci ich predstavitelia, dovtedy bojujúci proti Jánovi Luxemburskému, boli po zložení prísahy vernosti opäť vzatí na milosť (*universi barones, qui se fere communiter regi*). Ján na oplátku prisľúbil zbaviť sa všetkých nemeckých poradcov a v budúcnosti konať všetky dôležité kroky po porade s poprednými pánmi (*cum Boemorum consilio universa regni velit negocia pertractare*).³¹ Roku 1318 sa tak Ján dohodol na kompromise, podľa ktorého ostalo spravovanie krajiny a výkon moci v Českých krajinách v rukách šľachtických skupín, za čo Luxemburgovec na oplátku získal peniaze a potvrdenie svojej kráľovskej hodnosti.³²

30 V rovnakom duchu sa nieslo aj odovzdanie moci Jánovi v Českých krajinách: „*Die sequenti Iohannes, filius regis Romanorum, indutus regalibus, cum vexillis regni Bohemie, stipatus principum, comitum, baronum nobiliumque magna cum multitudine, regnum Boemie ab imperio in foedum suscipit in civitate predicta.*“ Cronica ecclesiae Pragensis Benessii Krabice de Weitmile. In FRB IV, ref. 13, s. 467. Por. ANTONÍN, ref. 27, s. 200.

31 „*Rex namque Romanorum Lodovicus, amicus pacis, Johannem regem cum Elyzabeth regina nec non maiores Boemie, qui auctores discordie fuerant, in Thust civitatem convocavit, ibique in die sancto Pasche, qui tunc in diem beati Georgii evenerat, inter partes contrarias reconciliationis concordiam sub temporis brevis compendio ordinavit. Ibi Henricus de Lypa, qui pro gracia regis et regine plurimum, ut videbatur, laboraverat, prius denegatam gratiam, nunc velud ultro oblatam faciliter obtinebat. Ibi Wilhelmus de Landestein, qui regno dampna fecerat et dampna susceperat, pari facilitate regis gratiam obtinebat. Ibi universi barones, qui se fere communiter regi, suo domino, opposuerant, reformati gratie regali se novo iuramento ad fidem regi servandam perpetuam obligabant. Ibi Henricum de Lypa pridie suum adversarium ex communi consilio nobilium rex regni fecit subcamerarium eidem subiciens totaliter se et regnum. Ibi rex Johannes iuravit et statuit, quod omnes Renenses et hospites pugnantes, qui sibi auxilium in bellis prestiterant, a se et a regno debeat excludere, nec alicui externo et advene beneficia recommittere, sed cum Boemorum consilio universa regni velit negocia pertractare.*“ Chronicon Aulae Regiae, Lib. II, cap. 3. In FRB IV, ref. 12, s. 247-248.

32 HLAVÁČEK, ref. 21, s. 345-346; MORAW, Peter. Die Länder der Krone Böhmen. In LÖWNER, ref. 4, s. 155.

Uhorsko

Aj v Uhorskom kráľovstve bolo 13. storočie zásadným pre formovanie vzťahov medzi vládnuou dynastiou Arpádovcov a ostatnými relevantnými politickými skupinami.³³ Tieto procesy boli ovplyvnené viacerými kľúčovými činiteľmi, z ktorých najvýznamnejšími sa ukázali byť opakované dynastické konflikty medzi panovníkmi a ich následníkmi (kráľ Imrich sa dostal do sporov so svojím bratom Ondrejom II.; Ondrej II. čelil svojmu synovi Belovi IV.; Belo IV. zase synovi Štefanovi V.; Ladislav IV. bojoval s klérom a veľmožmi; veľmoži bojovali s Ondrejom III.).³⁴ Spomínané spory umožnili totiž vznikajúcej šľachte ťažiť z tejto situácie a zvyšovať svoj politický kapitál tým, že podporovali jednu či druhú stranu konfliktu. Šľachta sa začala konštituovať ako nezávislá a sebavedomá entita v rámci politickej obce krajiny (*communitas regni*).³⁵ V rovnakom čase bola rozdelená do dvoch hlavných skupín (nižšia a vyššia šľachta) a nárast významu nižšej šľachty, *servientes regis*, bol vyjadrený vydaním *Zlatej buly* kráľom Ondrejom II. (1205 – 1235) v roku 1222.³⁶

Jedným z najpozoruhodnejších výsledkov zmien 13. storočia bolo formulovanie idey politickej komunity (obce) slobodných mužov – *communitas*. Pôvodcom tohto konceptu bol vzdelaný kronikár Šimon z Kézy vo svojom diele *Gesta Hungarorum*.³⁷ Šimonova teória *communitas* vyjadrovala požiadavky „všeobec-

-
- 33 Podrobné zhrnutie podáva VESZPRÉMY, Lászlo. Umwälzungen im Ungarn des 13. Jahrhunderts: Vom 'Blutvertrag' zu den ersten Ständerversammlungen. In KERSKEN, Norbert – VERCAMER, Grischa (eds.). *Macht und Spiegel der Macht: Herrschaft in Europa im 12. und 13. Jahrhundert vor dem Hintergrund der Chronistik*. Wiesbaden: Harrasowitz, 2013, s. 383-402.
- 34 SZÜCS, Jenő. *Az utolsó Árpádok*. Budapest: MTA Történettudományi Intézet, 1993, s. 3-152. ISBN 9789633892718; ENGEL, Pál. *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895–1526*. London; New York: Tauris, 2005, s. 83-111. ISBN 9781860640612; HERUCOVÁ, Angelika. Vojna o babenberské dedičstvo a Štefan V. In *Historický časopis*, 2017, roč. 65, č. 1, s. 3-24; ZSOLDOS, Attila. Az 1267. évi dekrétum és politikatörténeti hatere IV. Béla és István ifjabb király viszályának utolsó fejezete. In *Századok* 141, 2007, s. 803-842.
- 35 KISS, Gergely. Regnum et communitas regni: représentations de la 'patrie' dans la littérature légendaire hongroise et dans les chroniques. In *Specimen Nova Pars Prima. Sectio Mediaevalis III*. Pécs 2005, s. 35-59; HOLUB, Jozsef. La representation politique en Hongrie au moyen age. In *Études présentées à la Commission Internationale pour l'histoire des Assemblés d'États*. Louvain: Publications universitaires de Louvain, 1958, s. 88-89; RADY, Martyn C. *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*. London: Palgrave, 2000, s. 39n; 44, 169. ISBN 9780333985342.
- 36 Por. KRISTÓ, Gyula. *Az aranybullák évszázada*. Budapest: Gondolat, 1976, s. 58-82. ISBN 9789630964418; GERICS, József. Von den Universi Servientes Regis bis zu der Universitas Nobilium Regni Hungariae. In *Album Elemér Mályusz*. Bruxelles: Les Éditions de la Librairie encyclopédique, 1976, s. 97-108.
- 37 Simonis de Keza *Gesta Hungarorum*. In DOMANOVSKY, Alexander (ed.). *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Budapestini: Academia Liter. Hungarica, 1937, s. 129-194.

ného zhromaždenia kráľovstva“³⁸ nižšej šľachty, ktorá sa zišla v 70. a 80. rokoch 13. storočia, aby získala prístup k vykonávaniu vlády a aby sa spojila s panovníkom proti anarchickej vláde barónskych skupín a frakcií. Cieľom Šimonovej politickej teórie bolo dokázať, že starobylá hunsko-maďarská *communitas* nezanikla úplne príchodom uhorskej kresťanskej monarchie, teda, že nepreniesla svoju moc na kráľov bez toho, „*aby si niečo z nej neponechala*“.³⁹ Zároveň vyjadrovala farbisto a veľmi čitateľným spôsobom politickú požiadavku, ktorá sa začala objavovať okolo roku 1280, hlásajúcu, že králi by mali udeliť spoločenstvu šľachticov zhromaždenému na *congregatio generalis* účasť na vykonávaní moci a legislatíve. Na druhej strane *communitas nobiliorum*⁴⁰ (ktorá našla prvý raz svojho hovorcu práve v diele Šimona z Kézy) bola pripravená podporiť a upevniť ústrednú kráľovskú moc voči tým, ktorí „*inklinujú k záhaľčivému životu*“, teda voči magnátom.⁴¹

Oslabovanie kráľovskej moci a paralelné posilňovanie významu šľachtických elít bolo najlepšie viditeľné počas anarchických rokov vlády posledných Arpádovcov. Moc a vláda vtedy bola v rukách niekoľkých magnátskych skupín. Tieto boli definitívne zlomené a podrobené ústrednej kráľovskej moci až po etablovaní sa novej uhorskej vládnucej dynastie Anjouovcov, po víťazných ťaženiach kráľa Karola I. Róberta (1301 – 1342) v rokoch 1310 – 1321.⁴²

Ilustratívny príklad významu ritualizovanej reprezentácie a úlohy, ktorú rituály zastávali v politických konfliktoch môžeme sledovať na verejnej komunikácii počas slávneho budínskeho stretnutia českého kráľa Václava II. so svojim synom, vtedy uhorským kráľom Ladislavom V. (1301 – 1305) v roku 1304. Po príchode do Uhorska, tesne pred stretnutím, sa Václav II. po pozornej úvahe rozhodol, že nastávajúci obrad musí prebehnúť presne podľa zaužívaných zvyklostí.⁴³ Preto požiadal, aby jeho kráľovského syna obliekli do ceremoniálnych

38 SZŮCS, Jenő. Theoretical elements in Master Simon of Keza's *Gesta Hungarorum*. In VESZPRÉMY, László – SCHAER, Frank (eds.). *Gesta Hungarorum: The Deeds of the Hungarians*. Budapest: CEU Press, 1999, s. LXXXVI.

39 Ibid., s. XCVIII, XCIX.

40 Simonis de Keza *Gesta Hungarorum*, ref. 37: „*communitas tota*“ (c. 95), „*principes et nobiles regni*“ (c. 46). Šimon z Kézy aj v tejto otázke predstihol svoju dobu. Jeho kronika sa tradične datuje medzi roky 1282 – 1283. Concept *universitas regni* sa objavuje síce v listine z roku 1299, avšak pojem *universae nobilitatis communitas* bol prijatý do uhorského politicko-právneho konceptuálneho systému až po roku 1330. K tomu podrobne SZŮCS, ref. 38, s. LXXXVII s odkazmi na pramene a literatúru.

41 „*vivere volentes otiose*“, Simonis de Keza *Gesta Hungarorum*, ref. 37, c. 96; SZŮCS, ref. 38, s. XCVIII-IC.

42 ENGEL, Pál. Die Monarchie der Anjoukönige. In LÖWENER, ref. 4, s. 169-181. K najmocnejšiemu uhorskému oligarchovi a jeho súpereniu s Karolom Róbertom najnovšie LUKAČKA, Ján. *Matúš Čák Trenčiansky*. Bratislava: Veda, 2016. ISBN 9788022415323.

43 K pravidlám panovníckych stretnutí a obradom počas nich pozri predovšetkým klasické

šiat a ozdobili kráľovskými insígniami (...*sub diademate et omnibus indumentis regalibus regni Ungarie solempniter insignitum*). A až po prednesení vítajúcej reči sa uhorský a český monarchovia stretli tvárou v tvár stojac na vzácných látkach a kobercoch v prítomnosti viacerých prominentných veľmožov (*principibus, comitibus ac nobilibus pluribus*). Ani otcovská láska a túžba vidieť svojho syna po dlhom čase nesmela ohroziť potrebu vykonať kráľovské stretnutie podľa prislúchajúcich pravidiel a tým verejne demonštrovať Ladislavov majestát (išlo teda aj o rituál slávnostného nosenia koruny, tzv. *Crown-wearing* či *Unter-Krone-gehen*)⁴⁴. Práve týmto spôsobom sa český kráľ pokúšal posilniť legitimitu a autoritu svojho syna, ktoré väčšina uhorskej politickej elity spochybňovala.⁴⁵

spracovania VOSS, Ingrid. *Herrscher treffen im frühen und hohen Mittelalter*. Köln; Wien: Böhlau, 1987; KOLB, Werner. *Herrscherbegegnungen im Mittelalter*. Bern: Peter Lang, 1988. K stredoeurópskym paralelám najnovšie ZUPKA, Dušan. *Ritual and Symbolic Communication in Medieval Hungary under the Árpád Dynasty. (1000–1301)*. Leiden; Boston: Brill, 2016, s. 147-177. ISBN 9789004326392.

- 44 Udalosti interpretuje v rovnakom duchu aj DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana. Dvorský ceremoniál, rituály a komunikace v dobovém kontextu. In DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana (ed.). *Všední a sváteční život na středověkých dvorech. Dvory a rezidence ve středověku III*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2009, s. 45. K slávnostným korunováciám noseniu koruny v stredoveku všeobecne JÄSCHKE, Kurt U. *Frühmittelalterliche Festkrönungen? Überlegungen zu Terminologie und Methode*. In *Historische Zeitschrift*, 1970, roč. 211, č.3, s. 559-561; BOUMAN, Cornelius A. *Sacring and Crowning. The Development of the Latin Ritual for the Anointing of Kings and the Coronation of an Emperor before the Eleventh Century*. Groningen; Djakarta: J. B. Wolters, 1957, predovšetkým s. 107-126; BRÜHL, Carlrichard. *Kronen- und Krönungsbrauch im frühen und hohen Mittelalter*. In *Historische Zeitschrift*, 1982, roč. 234, č.1, s. 1-31.
- 45 „*Porro cum iste Wenceslaus pater estuaret desiderio videndi filium, timens etiam, ne eidem aliquod eveniret periculum, congregavit valentem exercitum et anno MCCCIVo mense Junio regnum adiit Ungarorum, Hermannum vero, marchionem Brandenburgensem, suum consanguineum, rex in sua absentia terris suis prefecit capitaneum. Rex autem Deum habens sui itineris ductorem feliciter Ungariam pertransiit, timorque suus super omnes irruit, tandem quoque, ubi filius suus fuit, pervenit. Nolebat autem rex pater, sagacitate usus, regem videre filium nisi sub diademate et omnibus indumentis regalibus regni Ungarie solempniter insignitum. Sic igitur rex, regis filius, ornatus fuit, quemadmodum pater iussit. In loco autem, ubi reges isti fuerant congressuri, strati fuerunt soletenus panni preciosissimi. Circumstantibus autem et cernentibus principibus, comitibus ac nobilibus pluribus, filius primo patri appropinquat et hoc verbum latino eloquio eructabat: Advenisti desiderabilis, quem expectabamus, quasi in tenebris constituti, te nostra vocabant suspiria ac requirebant lamenta, tu factus es spes, qui tuam expectabant presenciam, universis. Occurrens autem pater filio ruit in oscula, stringens collum manu ac dulciter filio sic respondet: Fili omnia mea tua sunt, solacium unicum vite mee, sufficit michi te vidisse, sollicitudinem postpone, ego enim tibi gaudium et tu michi. Sicque inter affabilia colloquia erumpebant lacrimae, quia se neuter poterat continere. Nec mora longa post hec fit, sed mox ad redeundum in Bohemiam rex pater se disponit et procedit, secumque filium, regem Ungarie, cum omni apparatu et ornatu regni Ungarie deducit.*“ *Chronicon Aulae Regiae*. In FRB 4, ref. 12, s. 85. Ku kontextu podrobnejšie KLANICZAY, Gábor. *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval*

Pramene pri tejto príležitosti zmieňujú zaujímavú skutočnosť. Štajerský kronikár Ottakar aus der Gaal podal podrobný opis príprav a priebehu celého stretnutia vo svojej *Rýmovanej kronike*. V súvislosti s uhorskou kráľovskou korunou položenou na hlavu obradne oblečeného Ladislava nám kronikár pripomína, že to bolo povolené len počas významných cirkevných sviatkov, nie viac ako trikrát do roka.⁴⁶ Ottakar dodáva, že kráľ Václav II. musel absolvovať zdĺhavé rokovania s uhorskými veľmožmi, aby títo umožnili jeho synovi Ladislavovi použiť kráľovské insígnie počas ich stretnutia.

Jedným z možných vysvetlení týchto udalostí bolo, že od začiatku išlo o vedome plánované predstavenie zinscenované zo strany Václava II. Zorganizovanie verejného kráľovského stretnutia sprevádzaného ceremoniálom nosenia kráľovskej koruny spochybňovaným Ladislavom malo Václavovi poskytnúť ideálnu príležitosť, ako sa dostať k uhorským kráľovským insígniám. Na stretnutí došlo aj (v uhorských pomeroch) k unikátnemu použitiu relikvie nahrádzajúcej kráľovskú insígniu. Keďže kráľovské jablko – tradičná súčasť insígnií uhorských panovníkov – nebolo v čase budínskeho stretnutia k dispozícii, Václav ju nahradil vzácnou relikviou prvého uhorského kráľa, takzvanou pravícou svätého Štefana (maď. *Szent Jobb*).⁴⁷ Túto relikviu držal mladý Ladislav počas celého stretnutia vo svojej pravici.⁴⁸ Tieto rituály, spoločne s vybraním mena Ladislav a zorganizovaním stretnutia na deň svätého Ladislava, boli súčasťou cielenej stratégie majúcej zlegitimizovať vládu mladého Přemyslovca. Všetky úkony poukazovali na príbuzenstvo Ladislava/Václava s arpádovskou dynastiou, za pokračovateľa ktorej sa sám považoval. Máme tu teda do činenia jednoznačne s legitimizujúcim rituálom, ktorý navyše umožnil Václavovi II. dostať sa k uhorským korunovačným insígniám, ktoré následne on a jeho syn odniesli do Prahy. V tomto ohľade teda predvedenie opísaných rituálov symbolicky vyjadrovalo požadované predstavy a posolstvá a zároveň sa stalo silnou zbraňou v rámci poli-

Central Europe. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 324.

46 „...darnâch sazte man im schône ûf sîn houbt die heilic krône, die sant Stephan truoc ûf sîm houbt : diu ist dem kunig erloubt ze tragen niht mêr ? nur sô er got dienen wil sunderbâr; zdem meisten drîstunt in dem jâr.“ Ottokars Österreichische Reimchronik. In MGH Dt. Chron. 5/2, ref. 11, s. 1091.

47 BARTONIEK, Emma. *A Magyar királykoronázások története*. Budapest: Magyar Történelmi Társulát, 1987, s. 8-84; *Insignia Regni Hungariae. Studien zur Machtsymbolik des mittelalterlichen Ungarn*. Budapest: MNM, 1983; BERTÉNYI, Imre. *A magyar korona története*. Budapest: Akadémia, 1978; KOVÁCS, Eva – LOVAG, Zsuzsa. *The Hungarian Crown and Other Regalia*. Budapest: Corvina, 1988. Novšie spracovanie ponúka PÉTER, László. The Holy Crown of Hungary. Visible and Invisible. In *Slavonic and East European Review*, 2003, roč. 81, č. 3, s. 421-510.

48 „in einer hant er truoc sant Stephans arm, der ist klouc in lûterm golde verwiert und mit gesteine c geziert.“ Ottokars Österreichische Reimchronik. In MGH Dt. Chron. 5/2, ref. 11, s. 1091.

tického boja medzi uhorským panovníkom (Ladislav V.) a jeho mocným ochrancom a otcom (Václav II.) na jednej strane a uhorskými šľachticmi na druhej.⁴⁹

Aj anjouovskí panovníci museli po dosadnutí na uhorský trón nájsť spôsob, ako sa dohodnúť a spečatiť mier a spoluprácu s miestnymi uhorskými elitami. Karol Róbert z Anjou, panovník pochádzajúci z časti Európy, ktorá bola zvyknutá na vysokú ritualizáciu politického diskurzu nenechal nič na náhodu.⁵⁰ Dlhá doba medzi príchodom Karola Róberta do Uhorska v roku 1301 až po jeho definitívne uznanie za jediného legitímneho kráľa Uhrov v roku 1310 bola poznačená zdĺhavými rokovaniami s miestnymi elitami.⁵¹ Anjouovec musel získať podporu rozdelených politických skupín svojho nového kráľovstva a táto komunikácia bola často vedená formou verejných zhromaždení, súkromných porád či ceremoniálnych udalostí, akými boli napríklad trojnásobná kráľovská korunovácia (1301, 1308, 1310), vykonanie rituálu *adventus regis*, vykonanie prísahy vernosti a podobne. Na strane Karola Róberta bola dynastická legitimita, nástupnícke práva, disponoval podporou pápežskej kúrie a od roku 1308 aj „pravou“ svätostefanskou korunou. Skutočným a nespochybniteľným panovníkom Uhorska sa však stal až po verejnom uznaní svojej moci a legitimity politickými elitami. To sa dialo spravidla na verejnom stretnutí (snem, synoda, vojenský tábor) a prostredníctvom zloženia rituálnej prísahy vernosti a lénneho sľubu.⁵² Kráľ musel

49 Chronicon Dubnicense, cap. 132, ref. 15, s. 114; Chronicon Aulae regiae. In FRB 4, ref. 12, s. 85; Ottokars Österreichische Reimchronik. In MGH Dt. Chron. 5/2, ref. 11, s. 1090. K tejto inšpiratívnej interpretácii BAK, János M. Sankt Stefans Armreliquie im Ornat König Wenzels von Ungarn. In BAK, János M. *Studying Medieval Rulers and Their Subjects*. Farnham: Ashgate Variorum, 2010, s. 175-188; BAK, János M. Holy Lance, Holy Crown, Holy Dexter: Sanctity of Insignia in Medieval East Central Europe. In BAK, *Studying Medieval Rulers*, s. 58, 62-63. Porovnaj ZUPKA, ref. 43, s. 175-177.

50 Výborne to dokazuje aj málo známy opis pobytu Karola Róberta a jeho syna Ondreja v Apúlii a Kampánii v roku 1333, ktorý zachytil florentský kronikár Giovanni Villani. K tomu LUCHERINI, Vinni. The Journey of Charles I, King of Hungary, from Visegrád to Naples (1333): Its Political Implications and Artistic Consequences. In *Hungarian Historical Review*, 2013, roč. 2, č. 2, s. 347. K tomu bližšie LUCHERINI, Vinni. Il potere medievale, la sua narrazione visuale e l'uso strumentale delle immagini. In *Hortus artium medievalium*, 2015, roč. 21, s. 296-298 a LUCHERINI, Vinni. L'arte alla corte dei re "napoletani" d'Ungheria nel primo Trecento: un equilibrio tra aspirazioni italiane e condizionamenti locali. In *Arte di Corte in Italia del Nord. Programmi, modelli, artisti (1330-1402 ca.)*. International Conference Proceedings (Lausanne, from 24th to 26th May 2012). Roma: Viella, 2013, s. 371-396; LUCHERINI, Vinni. Celebrare e cancellare la memoria dinastica nella Napoli angioina: le tombe del principe Andrea d'Ungheria e della regina Giovanna I. In *Hortus artium medievalium*, 2015, roč. 21, s. 76-91.

51 ZSOLDOS, Attila. Kings and Oligarchs in Hungary at the Turn of the Thirteenth and Fourteenth Centuries. In *Hungarian Historical Review*, 2013, roč. 2, č. 2, s. 211-242.

52 FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis VIII/1*. Budae 1829-1844, s. 221, č. 105; *Pod vládou anjouovských kráľov*. Ed. Vincent Sedláč a kol. Pra-

nielen splniť všetky požiadavky kladené na každého uhorského panovníka, ale rovnako dôležitá pre uznanie jeho legitimacy a autority bola schopnosť dohodnúť sa s najvplyvnejšími politickými skupinami v krajine. Aj po definitívnej korunovácii v roku 1310 Karolovi Róbertovi trvalo ešte ďalších 11 rokov, kým konečne zlomil odpor posledných oponentov a získal ich lojalitu.⁵³

Rakúske krajiny

Rakúske politické elity prešli podobnými zmenami, aké prebehli v Uhorsku a v Českých krajinách. Domáca dynastia Babenbergovcov vymrela už v roku 1246 po nešťastnej bitke na Litave, kde zahynul vojvoda Fridrich II. (1211 – 1246). Od tohto momentu sa začala turbulentná doba vnútorných rozbrojov, do ktorých sa zapojili viacerí protagonisti zo zahraničia. Nakoniec vyšli víťazne z týchto bojov Habsburgovci potom, ako Rudolf I. (rímsko-nemecký kráľ v roku 1273 – 1291) porazil českého kráľa Přemysla Otakara II. v roku 1276. Práve v tomto období tiež po prvý raz a v plnej sile vstúpili na politickú scénu miestne šľachtické elity a vystupovali ako najvýznamnejšia politická sila v rakúskom vojvodstve na dlhé roky.⁵⁴

Formovali sa aj nové politické skupiny a inštitúcie. Počas *interregna*,⁵⁵ ktoré trvalo medzi rokmi 1246 – 1251, vzrástol politický význam takzvaného *Grund-*

---

mene k dejinám Slovenska a Slovákov IV. Bratislava: LIC, 2002, s. 56, 62-68. Ďalšie príklady uvádza VLASKO, Vladimír. Počiatky vlády Anjouovcov v Uhorsku. In *Štúdie o dejinách. Historia Nova* 6. Bratislava: Stimul, 2013 (online), s. 30, 37-39, 46.

- 53 K tomu opisy jednotlivých fáz v *Chronicon Dubnicense*, kap. 131-139, ref. 15. Obraz udalostí a rozmanitých foriem komunikácie zachytávajú aj diplomatické pramene: *Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia. Ser. I. tom. II.* Budapeštin 1886, s. 112, č. 38 a s. 304, č. 65. Ku kontextu pozri KRISTÓ, Gyula. Die Macht der Territorialherren in Ungarn am Anfang des 14. Jahrhunderts. In *Études historiques hongroises publiées à l'occasion de Congrès International des Sciences Historiques. I.* Budapest 1985, s. 597-614.
- 54 WOLFRAM, Herwig (ed.). *Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter. Österreichische Geschichte im Hochmittelalter 1122–1278.* Wien: Ueberreuter, 2003; LUTTER, Christina. Negotiated Consent. Power Policy and the Integration of Regional Elites in late 13th Century Austria. In TITONE, Fabrizio (ed.). *Disciplined Dissent. Strategies of Non-Confrontational Protest in Europe from the Twelfth to the Early Sixteenth Century.* Roma: Viella, 2016, s. 41-64. ISBN 9788867287239.
- 55 Ide o kontroverznú kapitolu rakúskych dejín. K starším názorom v historiografii pozri LHOTSKY, Alphons. *Geschichte Österreichs seit der Mitte des 13. Jahrhunderts (1281–1358).* Veröffentlichungen der Kommission für Geschichte Österreichs 1. Wien: Böhlau, 1967; WANDRUSZKA, Adam. *Das Haus Habsburg: Die Geschichte einer europäischen Dynastie.* Stuttgart: Friedrich Vorwerk Verlag, 1956; MOEGLIN, Jean-Marie. Dynastisches Bewusstsein und Geschichtsschreibung. Zum Verständnis der Wittelsbacher, Habsburger und Hohenzollern im Spätmittelalter. In *Historische Zeitschrift*, 1993, roč. 256, č. 1, s. 616-630; KRIEGER, Karl Friedrich. *Die Habsburger im Mittelalter: von Rudolf I. bis Friedrich III.* Stuttgart:

*herrenverband*⁵⁶ a *ministeriales Austriae* v rovnakom čase reprezentovali celú krajinu aj s jej obyvateľmi. Boli najdôležitejším partnerom pre každého, kto chcel byť považovaný za legitímneho nástupcu Babenbergovcov.⁵⁷ Jednalo sa o tie isté skupiny šľachticov, ktoré sa delili o vládu počas rakúskeho panovania Přemysla Otakara II., poskytujúc mu pomoc a radu, ako nám to podávajú dobové pramene.⁵⁸ Verejná ritualizovaná reprezentácia prijatia Přemysla Otakara II. na vojvodský trón a jeho spojenia sa s *ministerialibus Austriae universis* sa konala na slávnom *placitum generale* v Korneuburgu roku 1251. Po získaní podpory väčšiny významných politických skupín mohol nový panovník prijať krajinu za svoju.⁵⁹ No a do tretice, presne tieto lokálne elity boli kľúčovým spojencom neskoršieho vládcu Rakúska – rímskeho kráľa Rudolfa Habsburského. Prvé roky jeho vlády sa niesli v znamení striedajúcich sa konfliktov a spolupráce s regionálnymi vládncami skupinami.⁶⁰

Prípad bojov o babenberské dedičstvo⁶¹ je skvelým príkladom pre pozorovanie foriem komunikácie medzi politickými komunitami, keďže v priebehu niekoľkých rokov sa do nich aktívne zapojilo viacero aktérov, dúfajúc v získanie moci nad vojvodstvom. Okrem miestnych elit to bol uhorský kráľ Belo IV. (1235 – 1270), český panovník Přemysl Otakar II. a rímsky kráľ Rudolf Habsburský,

---

Kohlhammer, 1994; HÖDL, Günther. *Habsburg und Österreich 1273–1493*. Wien; Köln; Graz: Böhlau, 1988, najmä s. 13-14. K tomu kriticky klasický príspevok GRAUS, František. Přemysl Otakar II – sein Ruhm und sein Nachleben. Ein Beitrag zur Geschichte politischer Propaganda und Chronistik. In *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 1971, roč. 79, s. 57-110; z novších prác predovšetkým WELTIN, Maximilian. *Das Land und sein Recht. Ausgewählte Beiträge zur Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter*. Eds. Folker Reichert, Winfried Stelzer. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband (49)*. München: Oldenburg, 2006; LACKNER, Christian. *Das Haus Österreich und seine Länder im Spätmittelalter. Dynastische Integration und regionale Identitäten*. In MALECZEK, ref. 21, s. 273-301.

56 Išlo o exkluzívnu skupinu najdôležitejších vlastníkov pôdy. NIEDERSTÄTTER, Alois. *Geschichte Österreichs*. Stuttgart: Kohlhammer, 2007, s. 70. ISBN 9783170191938.

57 WELTIN, Maximilian. Landesherr und Landesherren. Zur Herrschaft Ottokars II Premysl in Österreich. In WELTIN, ref. 55, s. 130-132.

58 „*auxilio quorundam nobilium de Austria*“, „*consilio et auxilio quorundam ministerialium*“ či „*vocatione magnatum Austriae*“ MGH SS 9, s. 643, 792 a MGH SS 17, s. 393. Roku 1253 Přemysl Otakar II. uviedol, že ho do Rakúska pozvali „*nobiles, comites, barones*“. ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša (eds.). *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (CDB) IV/1*. Praha 1962, s. 583, č. 465.

59 WELTIN, ref. 55, s. 138.

60 Porovnaj MGH Const. III, s. 406, č. 412 (1288 IV, 12 Basel). Presvedčivo k problematike najnovšie LUTTER, ref. 54, s. 41-64.

61 K rakúsko-uhorskému rozmeru najnovšie HERUCOVÁ, ref. 34; k česko-rakúskemu rozmeru HÄRTEL, Reinhard. Böhmens Ausgriff nach Süden. In *Böhmen und seine Nachbarn in der Přemyslidenzeit*. Ostfildern: Thorbecke, 2011, s. 203-245. ISBN 9783799568746.

kto vstúpili do politickej arény v snahe získať vplyv v bývalých babenberských dŕžavách, a títo všetci sa museli opakovane pokúsiť nájsť rozmanité spôsoby riešenia vzájomných stretov. V ich priebehu použili viacero ritualizovaných techník vedenia politického boja, ako je pekne vidieť na príklade konfliktu medzi Rudolfom I. a Přemyslom Otakárom II. (prebiehajúcim v rokoch 1273 – 1278).

Prvý menovaný sa v roku 1274 rozhodol obžalovať českého kráľa na dvorskom sneme v prítomnosti kniežat, pretože Přemyslovec odmietal prijať svoj úrad ako léno z Rudolfových rúk (ako bývalo dlhoročným zvykom). Kniežatá (svetské aj duchovné) pôsobili tradične ako sudcovia pri sporoch cisárov s kráľmi a veľmožmi.⁶² Zaujímavá epizóda sa počas prebiehajúceho sporu odohrala vo vojenskom tábore pred Viedňou v roku 1276, kde došlo k takzvanému *arbitrium principum*. Biskup Berthold z Würzburgu a bavorský vojvoda Ľudovít pritom zastupovali Rudolfa, zatiaľ čo olomoucky biskup Bruno a brandenburský markgróf Otto hájili pozíciu Přemysla Otakara II. Spoločne prišli k riešeniu, ktoré malo rozhodnúť spor a predostrieť primerané podmienky pre obidve strany.⁶³ Tvrdohlavosť českého panovníka a jeho opakované porušenie dohôd však postupne viedlo k ozbrojenému riešeniu situácie s dobre známym koncom na Moravskom poli v roku 1278.

Diplomatické rokovania a vojenské stretnutia neboli jedinými prostriedkami, ktoré prišli k slovu počas dlhoročného zápasu medzi Rudolfom a Přemyslom Otakárom II. Bol to aj prípad slávneho stretnutia oboch panovníkov v zime roku 1276 na rieke Dunaj. Zásadné posolstvá boli vyjadrené vykonaním slávnostného rituálu a použitím symbolickej komunikácie počas vazalskej kome-

62 SUCHÁNEK, Drahomír. Role duchovních osob při řešení konfliktů ve středověku a smiřující rituály. In NODL, Martin – WIHODA, Martin (eds.). *Rituál smiření. Konflikt a jeho řešení ve středověku*. Brno: Maticе moravská, 2008, s. 273-289. ISBN 9788086488486; KAMP, Hermann. *Friedensstifter und Vermittler im Mittelalter*. Darmstadt: WBG, 2001. ISBN 3534151674.

63 „1. Nos Berhtoldus Herbipolensis, Bruno Olomunzensis episcopi, Lúdwicus comes palatinus Reni dux Bawarie, a marchio Brandenburgensis arbitri dominorum Romanorum et Boemie regum super questionibus, que inter ipsos super diversis terris et princi patibus vertebantur, arbitrando pronunciamus, quod revocentur et retractentur, immo revocate sint omnes sentencie proscricpionis, excommunicacionis, interdicti, privacionis et quecumque alie promulgate contra doimnum Otakarum regem Boemie et adherentes sibi quocumque nomine censeantur. 2. Item pronunciano arbitramur, quod inter ipsos Romanorum et Boemie reges plena sit concordia, pax firma et sincera reconciliacio sine qualibet capcione, et servitores utriusque regum quocumque nomine censeantur huiusmodi paci, concordie ac reconciliacioni cum sinceritate firmissima includantur, castris eorum, municionibus, possessionibus et hominibus contra ius ab alterutro regum ipsis ablatis vel a suis cum integritate debita restitutis.“ MGH Constitutiones 3, č. 113, s. 103-104; Regesta Imperii VI, 1, č. 622b a 623. Podrobnejšie k celému konfliktu ALTHOFF, Gerd. Rudolf von Habsburg und Ottokar von Böhmen. Formen der Konfliktaustragung und – beilegung im 13. Jahrhundert. In ALTHOFF, Gerd. *Spielregeln der Politik im Mittelalter*. Darmstadt: WBG, 1997, s. 88-95. ISBN 9783534264674.

dácie Přemysla Rudolfovi. Po uzavretí prímeria, ukončení konfliktu a potvrdení úprimných plánov na dobré vzťahy do budúcnosti – vo forme plánovanej svadby medzi ich deťmi – prišla na rad posledná časť ich ritualizovaného zmierenia. Habsburgovec, po diskretnom poradení sa s najbližšími veľmožmi, čo dobový prameň nezabudol zdôrazniť, Přemyslovcovi symbolicky udelil vládu nad Českými krajinami odovzdaním vlajok ako svojmu vazalovi.⁶⁴ Rakúske pramene navyše pripomínajú, že pri tejto príležitosti nasledovalo symbolické pokorenie českého panovníka. Rudolf si veľmi dobre pamätal, ako sa mu pred rokmi pyšný a vtedy mocný český kráľ posmieval pre jeho nízky pôvod a chudobu opakovane ho nazývajúc „*chudobný gróf*“.⁶⁵

Vo Viedni roku 1276, na vrchole svojej mocenskej a politickej prevahy nad Přemyslom Otakarom, sa Rudolf objavil oblečený len v jednoduchom vlnenom oblečení svojho notára. Toto rituálne sebaponíženie bolo v príkrom protiklade s výzorom českého kráľa oblečeného do vzácnych a drahých šiat a ozdobeného kráľovskými insígniami. Otakar bol nútený pokľaknúť a prijať svoju vládu v Čechách a na Morave z rúk „*chudobného grófa*“.⁶⁶ Máme tu dočinenia s ďalšou, veľmi účinnou a efektnou stratégiou používanou v politických zápasoch stredovekých vládnucich skupín. Mocenský cieľ mohol byť dosiahnutý diplomaciou, silou zbraní alebo vykonaním primeraného rituálu.

Admonstský opát a kronikár Ján z Viktringu (cca 1280 – 1345/1347) vo svojom diele *Liber certarum historiarum* zanechal výrečný doklad o dôležitosti, akú zohrávala spolupráca panovníka s politickými skupinami v bežnom i slávnostnom živote. Odkazoval pritom na biblický citát kráľa Šalamúna z Knihy prísloví, ktorý tvrdil že „*V množstve ľudu (väzi) honosenie kráľovo a v malom počte*

64 „*Videns itaque rex Otakarus tali confoederatione et amicitia Rudolfo electo se iunctum, ad instantiam ipsius et petitionem, quorundam etiam suorum consilio inductus, sub spe uberioris gratiae obtulit sibi vexilla quinque in signum subiectionis, sperans sibi eadem vexilla cum terris quas resignaverat incontinenti restitui. Rudolfus vero, ut vir providus et discretus, cum suis primatibus interlocutoria habita, usus maturiori consilio regi Otakaro vexilla duo restituit cum terris Bohemiae et Moraviae, ponens eum sub spe restitutionis et aliarum terrarum, asserens se necessitatibus et indigentis ac rerum carentia esse praegravatum.*“ *Annales Otakariani*. Ed. Rudolf Köpke, MGH Scriptorum 9, Hannover 1851, s. 191.

65 „*Tunc rex dixit: Rex Boemiae griseam vestem meam saepius derisit, nunc autem ipsum mea vestis grisea deridebit.*“ *Chronicon Colmariense*. Ed. Philipp Jaffe, MGH Scriptorum 17, Hannover 1861, s. 240-270. Podrobne o celom rituáli EICKELS, Klaus van. *Tradierte Konzepte in neuen Ordnungen. Personale Bindungen im 12. und 13. Jahrhundert*. In *Ordnungskonfigurationen im Hohen Mittelalter*. Eds. Bernd Schneidmüller, Stefan Weinfurter, Stefan Ostfildern: Thorbecke, 2006, s. 93-125.

66 K ritualizovanému sebaponižovaniu podrobne a presvedčivo ALTHOFF, Gerd. *Humiliatio – Exaltatio. Theorie und Praxis eines herrscherlichen Handlungsmusters*. In MÜLLER, Jan (ed.). *Text und Kontext. Fallstudien und theoretische Begründungen einer kulturwissenschaftlich angeleiteten Mediävistik*. München: Oldenbourg, 2007, s. 37-51. ISBN 9783110446340.

ludí vladárova záhuba“ (*Prisl. 14,28*).⁶⁷ Tieto slová mu poslúžili na opísanie množstva, lesku a urodzenosti všetkých kniežat, vojvodov a veľmožov, ktorí sa dostavili na prvý kráľovský snem zvolaný Rudolfom I. v roku 1277, aby mu tam prejavili svoju lojalitu a zložili lénny sľub.⁶⁸

Rovnako aj nasledujúcom storočí Habsburgovci konali všetky dôležité politické rozhodnutia a podstupovali všetky významné rituály moci v súčinnosti s miestnymi elitami. Konštitutívnym obradom bolo v tomto ohľade udelenie rakúskych, štajerských či korutánskych území do lénnej držby. Vojvoda Oto takto prijal Rakúsko v roku 1330 z rúk cisára v Augsburgu či Korutánsko roku 1335 v Linzi. Symbolické odovzdanie území prebiehalo vždy predaním vlajok a za asistencie početných zástupcov z radov veľmožov.⁶⁹

Záver

Predložené príklady z prameňov pochádzajúcich z rakúskeho, českého a uhorského prostredia zreteľne ukazujú hlavné črty vzájomných vzťahov medzi vládnucimi skupinami v strednej Európe v 13. a 14. storočí. V základných líniách, ako aj v regionálnych detailoch teda zapadajú do rámcov vladárskych stratégií a politickej kultúry známych z ostatných častí vtedajšej Európy.⁷⁰

Na základe pramenných dokladov teda môžeme vyvodiť niekoľko záverov ohľadom foriem a fungovania komunikácie medzi vládnucimi elitami vo vr-

---

67 „*In multitudine populi dignitas regis et in paucitate plebis ignominia principis.*“ Porovnaj. *Les entourages princiers à la fin du Moyen Âge. Une approche quantitative.* Ed. Alexandra Beauchamp. Madrid: Casa de Velasquez, 2013. ISBN 9788496820722. Por. Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum, Liber II, ref. 10, s. 237, kde autor používa spojenie *in multitudine honor regis*.

68 Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum, Liber II, ref. 10, s. 237.

69 „*Dux Otto... suscepit feoda terrarum cum LXXX vexillis, ut dicitur, assitentibus sibi multis comitibus et nobilibus in Augusta.*“ Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum Lib V, ref. 10, s. 141; „*imperator...signa precipit erigi vexillula comitibus et aliis nobilibus ferenda consignari*“ Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum Liber VI, ref. 10, s. 158.

70 Prehľadne tému mapujú WATTS, John. *The Making of Politics: Europe, 1300–1500.* Cambridge Medieval Textbooks. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 43-153. ISBN 9780521792325; FAŁKOWSKI, Wojciech – SCHNEIDMÜLLER, Bernd – WEINFURTER, Stefan (eds.). *Ritualisierung politischer Willensbildung: Polen und Deutschland im hohen und späten Mittelalter.* Wiesbaden: Harrassowitz, 2010. ISBN 9783447063890. Najnovšie z pohľadu kontroly výkonu moci a komunikácie ALTHOFF, Gerd. *Kontrolle der Macht: Formen und Regeln politischer Beratung im Mittelalter.* Darmstadt: WBG, 2016. ISBN 9783534267842. Pre nemecké a poľské paralely napríklad VERCAMER, Grischa – WÓLKIEWICZ, Ewa. *Legitimation von Fürstendynastien in Polen und dem Reich. Identitätsbildung im Spiegel schriftlicher Quellen (12.–15. Jahrhundert).* Wiesbaden: Harrassowitz, 2016. ISBN 9783447105552.

cholnostredovekej strednej Európe približne medzi rokmi 1250 a 1350. Napriek tvrdeniam staršej historiografie a prílišnej jednostrannosti dobových prameňov o nepostrádateľnosti a exkluzívnom podiele panovníkov a panovníckych dynastií na nej,⁷¹ je dnes potrebné chápať moc a výkon moci v stredovekých štátnych útvaroch ako paralelne prebiehajúcu sústavnú interakciu, ktorá zahŕňala spoluprácu, konflikty a kompromisy medzi rozmanitými vládnucimi skupinami.⁷² Viac ako jednotlivci a udalosti tak rozhodovali štruktúry a vzťahy medzi jednotlivými skupinami.⁷³

Spoločná identita a predstavy vládnucich elít boli najlepšie viditeľné a najlepšie sa vyjadrovali pri určitých konkrétnych príležitostiach a za špecifických podmienok, a to najmä:⁷⁴

1. pri výkone moci a procese rozhodovania (vrátane snemov, porád a poskytovania pomoci panovníkovi);
2. v období konfliktov a kontroverzií (vrátane legitimizácie moci a nástupníckych kríz);
3. pri ceremoniálnych príležitostiach (korunovácie, slávnostné stretnutia, *convivia*, *adventus regis*).

Aktívny výkon moci a rozhodovanie panovníka a jeho najbližšieho okolia ovplyvňovala predstava potreby kolektívneho radenia a konzultácií s vybranými osobami a skupinami. Tieto zase spočívali na morálnych a spoločenských hodnotách, ako aj na poriadku (*ordo*) ukotvenom v tradícii a právnych obyčajoch. Vonkajším prejavom týchto ideí bolo verejné vynesenie rozhodnutia panovníkom, používajúc pritom najčastejšie ritualizované konanie, ktoré malo za úlohu posilniť jeho autoritu. Nakoniec nasledovalo zaručenie vykonania rozhodnutia v reálnom politickom zápase, ktoré rovnako sprevádzali početné rituály a symboly, pretože panovníkova moc musela byť neustále verejne demonštrovaná.⁷⁵ Komunikácia medzi panovníkmi a ostatnými skupinami majúcimi podiel na vláde bola založená na úzkom vzťahu medzi politickým rozhodovaním, konzultáciami či poskytovaním rád a rituálmi.⁷⁶ Tieto situácie volali nielen po verejnom

71 WANDRUSZKA, ref. 55; Bosl, Karl. Ruler and Ruled in the German Empire from the tenth to the twelfth century. In CHEYETTE, Fredric L. (ed.). *Lordship and Community in Medieval Europe: Selected Readings*. New York; London: Holt, Rinehart and Winston, 1968, s. 357-375. K tomu kriticky GRAUS, ref. 55, s. 57-110; WELTIN, ref. 55.

72 LUTTER, ref. 54, s. 41-64.

73 WATTS, ref. 70, najmä s. 420-425.

74 Porovnaj ZUPKA, Dušan. Rex eris, si recte facias: si non facias, non eris. Panovnícka moc a jej reprezentácia v stredovekej strednej Európe (10. – 13. storočie). In *Forum Historiae*, 2014, roč. 8, č. 2, s. 225-226. ISSN 1337-6861.

75 WEINFURTER, Stefan. Rituale, Willensbildung und Entscheidungsprozesse. Zusammenfassung. In FALKOWSKI – SCHNEIDMÜLLER - WEINFURTER, ref. 70, s. 261-263.

76 ALTHOFF, Gerd. Kommunikation des Königs mit den Fürsten. In FALKOWSKI – SCHNEID-

demonštrovaní príslušnosti k určitej spoločenskej skupine, ale poskytli protagonistom aj možnosť formulovať nové predstavy a vytvárať nové vzťahy založené na nových podmienkach a okolnostiach. V tomto ohľade boli vzťahy medzi pánovými a politickými elitami prebiehajúcim a stále sa vyvíjajúcim dialógom.⁷⁷

Zmienené príklady, vychádzajúce pre účely tejto štúdie najmä z porovnateľných stredoeurópskych naračných a diplomatických prameňov ukazujú, že išlo o nadregionálny fenomén: rovnaké praktiky sme našli v materiáloch dokladajúcich stav v Uhorsku, Českých krajinách i Rakúsku.⁷⁸ Zároveň máme do činenia s javom vykazujúcim známky konceptu dlhého trvania (*longue durée*)⁷⁹, keďže sme rituály vládnucich skupín mohli sledovať v 13. aj 14. storočí v zásade v rovnakej forme a s rovnakými symbolickými posolstvami. Zásadné spoločenské a politické premeny v tomto ohľade nemali výraznejší vplyv na význam, vnímanie a používanie ritualizovanej symbolickej komunikácie.

Hlavný dôvod, prečo sa v komunikácii medzi rozmanitými politickými skupinami v rámci stredovekých vládnucich elit presadil vysoko ritualizovaný diskurz, pramení zo samotnej podstaty rituálu ako univerzálneho komunikačného prostriedku a taktiež v jeho potenciáli vytvárať spoločnú identitu, pocit súdržnosti a vzájomnosti (*soziale und politische Gemeinschaftsbildung; gemeinechaftstiftendes Potential*).⁸⁰ Tie boli pre fungovanie stredovekých elit nepostrádateľ-

MÜLLER – WEINFURTER, ref. 70, s. 31n; ALTHOFF, Gerd. *Verwandte, Freunde und Getreue. Zum politischen Stellenwert der Gruppenbindungen im früheren Mittelalter*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1990, kapitoly 4 a 5. ISBN 9783534041251.

77 Por. NODL – WIHODA, ref. 62, s. 9-12, 57-100; BROWN, Waren – GÓRECKI, Piotr (eds.). *Conflict in Medieval Europe: Changing Perspectives on Society and Culture*. Aldershot: Ashgate, 2003, s. 1-36; ALTHOFF, ref. 63, 21-150. K roli a významu rituálov v nástupníckych krízach a pri legitimitizačných sporoch porovnaj najnovšie ANDENNA, Cristina – MELVILLE, Gert (eds.). *Idoneität – Genealogie – Legitimation: Begründung und Akzeptanz von dynastischer Herrschaft im Mittelalter*. Böhlau: Köln, 2015; LACHAUD, Frédérique – PENMAN, Michael A. (eds.). *Making and Breaking the Rules: Succession in Medieval Europe, c. 1000 – c. 1600*. Turnhout: Brepols, 2008. ISBN 9782503527437.

78 Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum, ref. 10, Liber V, s. 141; Lib VI, s. 158; Lib II, s. 249; Chronicon Aulae regiae, ref. 12, Liber 1, cap. 9, s. 15-16; Liber 1, cap. 74, s. 93; Chronicon Dubnicense, ref. 15, cap. 131-132, s. 111-114; cap. 135-136, s. 114-116.

79 LEDUC, Jean. *Historici a čas. Koncepcie, otázky, diela*. Bratislava: Kalligram, 2005, s. 24-27. ISBN 8071497827.

80 K univerzálnosti ritualizovaných foriem komunikácie MOSTERT, Marco (ed.). *New Approaches to Medieval Communication*. Turnhout: Brepols, 1999; ALTHOFF, Gerd. The Variability of Rituals in the Middle Ages. In ALTHOFF, Gerd – GEARY, Patrick – FRIED, Johannes (eds.). *Medieval Concepts of the Past. Ritual, Memory, Historiography*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 71-87. ISBN 9781139052320. K potenciálu rituálov reálne pôsobiť na spoločnosť a vytvárať či meniť realitu STOLLBERG-RILINGER, Barbara. *Rituale. Historische Einführungen*. Frankfurt am Main; New York: Campus, 2013, s. 11, 117-118. ISBN 9783593399560; SAX, William S. Ritual and the Problem of Efficacy. In SAX, William

né. Aplikovaním súčasných teoretických konceptov a metodológie čerpajúcich predovšetkým z anglo-americkéj a nemeckej kultúrnej histórie a historickej antropológie ohľadne politických rituálov používaných stredovekými vládnucimi elitami, a ich následným využitím pri rozbere a interpretácii pramenného materiálu pochádzajúceho zo strednej Európy je možné lokalizovať a vysvetliť úlohu ritualizovanej reprezentácie politických komunít ako jedného z dôležitých prostriedkov mocenských stratégií a verejnej komunikácie. A v neposlednom rade ich tak môžeme zasadiť a vnímať v rámci širšieho kontextu politickej kultúry vrcholno- a neskorostredovekej Európy.

* Táto práca bola podporená agentúrou VEGA v rámci projektu: VEGA 2/0110/17 *Symbols, gestures and ceremonies in the Middle Ages* a Agentúrou pre vedu a výskum v rámci projektu APVV-15-0349 *Individuum a spoločnosť – ich vzájomná reflexia v historickom procese*.

FORMEN DER KOMMUNIKATION POLITISCHER ELITEN
IM MITTELALTERLICHEN MITTELEUROPA (UNGARN, ÖSTERREICH,
TSCHECHISCHE LÄNDER, 1250–1350)

DUŠAN ZUPKA

Die Beispiele aus den Quellen, die aus der österreichischen, tschechischen und ungarischen Umgebung stammen, zeigen deutlich die wichtigsten Merkmale der Beziehungen zwischen den regierenden Gruppen in Mitteleuropa im 13. und 14. Jahrhundert. Sowohl in den Grundlinien, als auch in den regionalen Details passen diese in die Rahmen der Regierungsstrategien und der politischen Kultur, die aus anderen Teilen ehemaligen Europas bekannt sind, hinein. Aufgrund der Quellenunterlagen können wir also mehrere Beweise bezüglich der Formen und der Funktion der Kommunikation zwischen den herrschenden Eliten im hochmittelalterlichen Mitteleuropa ungefähr zwischen 1250 und 1350 ziehen. Trotz Behauptungen früherer Historiographie und übermäßiger Einseitigkeit der Zeitquellen über die Unentbehrlichkeit und den exklusiven Anteil von Herrschern und Herrscherdynastien daran ist heute die Macht und Ausübung der Macht in den mittelalterlichen Staatsorganen als eine parallel laufende ständige Interaktion zu verstehen, die die Zusammenarbeit, Konflikte und Kompromisse zwischen verschiedenen herrschenden Gruppen umfasst. Mehr als Einzelnen und Ereignisse waren also die Strukturen und Beziehungen zwischen einzelnen Gruppen entscheidend. Am besten

---

S. – QUACK, Johannes – WEINHOLD, Jan (eds.). *The Problem of Ritual Efficacy*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 3-4. ISBN 9780195394405. K tomu kriticky BÜTTNER, Andreas et al. (ed.). *Grenzen Des Rituals. Wirkreichweiten – Geltungsbereiche – Forschungsperspektiven*. Norm und Struktur 42. Köln: Böhlau, 2014. ISBN 9783412211363; BOUTE, Bruno – SMÄBERG, Thomas. *Devising Order: Socio-religious Models, Rituals, and the Performativity of Practice*. Leiden: Brill, 2013. ISBN 9789004236745.

waren gemeinsame Identität und Ideen der herrschenden Eliten bei bestimmten konkreten Angelegenheiten und unter spezifischen Bedingungen zu sehen und auszudrücken, und zwar vor allem bei der Ausübung der Macht und im Entscheidungsverfahren (einschließlich Versammlungen, Beratungen und Hilfeleistung an die Herrscher); in den Zeiten von Konflikten und Kontroversen (einschließlich Legitimierung von Macht- und Nachfolgekrisen); bei zeremoniellen Angelegenheiten (Krönung, Zeremonien, Convivia, Adventus Regis). Die erwähnten ritualisierten Kommunikationsformen waren offensichtlich bekannt und von den herrschenden Gruppen in allen drei verfolgten Ländern aktiv genutzt.

Mgr. Dušan Zupka, PhD.
Historický ústav SAV, v. v. i.
Klemensova 19, 814 99 Bratislava
e-mail: dusan.zupka@savba.sk

JÁN LUKAČKA Matúš Čák Trenčiansky

VEDA